

ԹԱՄԱՐԱ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Եղջ հայոց լեզվի պատմության ամբիոնի ասպիրանտ,
Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի կրտսեր գիտաշխատող
ՀՏԴ 811.19 (091)

**17-ՐԴ ԴԱՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱԳԻՐ ԳՐՔԵՐԻ ԼԵԶՎԻ
ՈՃԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. աշխարհաբար, տպագիր գիրք, գեղարվեստական ոճ, լեզվի պատկերավորման միջոցներ, լեզվի արտահայտչական միջոցներ, հոմանիշ, դարձվածք, քնարական տարրեր:

Ключевые слова и выражения: ашхарабар, печатная книга, художественный стиль, образные средства языка, выразительные средства языка, синоним, фразеологизм, элементы лирики.

Key words and expressions: Modern Armenian, printed book, literary style, lexical expressive means and stylistic devices, synonym, idiomatic expressions, lyric elements.

Հայոց լեզվի պատմության մեջ 17-րդ դարը յուրահատուկ ժամանակահատված է, քանի որ այն ընդունված է համարել աշխարհաբարի սկզբնավորման շրջան: Հայտնի է՝ աշխարհաբարի առաջացման, բարբառային հիմքերի, երկու տարբերակների ձևավորման հարցերի ուսումնասիրությունը կարևոր նշանակություն ունեն հայերենագիտության համար: Այս դարաշրջանն առանձնահատուկ է նաև մեկ այլ իրողությամբ՝ աշխարհի տարբեր անկյուններում տպագրվում են աշխարհաբար առաջին գրքերը՝ «Արհեստ համարողութեան ամբողջ և կատարեալ» (Մարսել, 1675), «Պարգաբանութիւն հոգենուագ սաղմոսացն Դաւթի մարգարէին» (Վենետիկ, 1687), «Գանձ չափոյ, կշռոյ, թւոյ և դրամից բոլոր աշխարհի» (Ամստերդամ, 1699): Սույն երկերի լեզվական քննությունը պատկերացում է հաղորդում ոչ միայն դրանց լեզվական համակարգի մասին, այլև հնարավորություն է տալիս ավելի խորը բնութագրելու վաղ աշխարհաբարը՝ վեր հանելով այդ շրջանի լեզվավիճակի առանձնահատկությունները, նրա կապը արևելյան, արևմտյան բարբառախմբերի և հայերենի հետագա զարգացման միջև: Մեր աշխատանքում կքննենք աշխարհաբար առաջին տպագիր գրքերի լեզվի ոճը՝ այդպիսով նաև ներկայացնելով, թե ոճավորման ինչպիսի եղանակներ են հանդիպում վաղ աշխարհաբարում առհասարակ:

Լեզվական ոճը յուրաքանչյուր հեղինակի անհատականությունն ու ինքնատիպությունը դրսևորող լեզվական-արտահայտչական միջոցների

ամբողջությունն է, համակարգը, որը նախ և առաջ պայմանավորված է հեղինակի անհատական մտածողությամբ, ճաշակով, աշխարհայացքով, լեզվական փաստերի իմացությամբ, ստեղծագործության թեմայով և այլն¹:

17-րդ դարի աշխարհաբար տպագիր գրքերից «Արհեստ համարողութեան ամբողջ և կատարեալ» (1675), «Գանձ չափոյ, կշռոյ, թւոյ և դրամից բոլոր աշխարհի» (1699) երկերը լեզվի պատկերավորման, արտահայտչական միջոցներով առանձնապես աչքի չեն ընկնում: Սույն գրքերի լեզվում նյութը ներկայացվում է հասկացությունների, տերմինների միջոցով, բաժինների միջև տրամաբանականություն և պատճառահետևանքային կապ գոյություն ունի, առկա են սահմանումներ, թվաբանական հաշվարկների տարբեր օրինակներ և պատկերներ, շարադրանքը պարզ է, մատչելի, տեղեկությունները ներկայացվում են հնարավորինս ճշգրիտ, հաճախ են հանդիպում բաղադրյալ ստորոգյալներ: Վերոհիշյալ երկերի լեզվում այս իրողությունների առկայությունը պայմանավորված է դրանց բովանդակությամբ: Թեև դժվար է դրանց լեզվի ոճը միանշանակ որակել որպես գիտական, սակայն հաշվի առնելով վերը նշված հատկանիշները՝ այնուամենայնիվ ցանկանում ենք ընդգծել, որ նման առանձնահատկությունների առկայությունն այս գրքերի լեզվական ոճը մոտեցնում է ներկայիս ըմբռնմամբ գիտական ոճին: Չնայած «Արհեստ համարողութեան ամբողջ և կատարեալ», «Գանձ չափոյ, կշռոյ, թւոյ և դրամից բոլոր աշխարհի» երկերի լեզուն ոճական առումով չեզոք է, ստորև կ'նշենք որոշ իրողություններ, որոնց միջոցով, կարծում ենք, առաջինի թարգմանիչը, երկրորդի հեղինակն արտահայտել են իրենց զգացմունքայնությունը, սրտացավ վերաբերմունքը՝ այդպիսով ոճական որոշ նրբերանգներ հաղորդելով քննվող գրքերի լեզվին:

«Արհեստ համարողութեան»-ը սկսվում է *«Առաջաբանություն գրգոյս»*-ով, որում մենք զգում ենք թարգմանչի նպատակապահությունը և սրտացավությունը. նա տեսել է, որ հայ վաճառականները չեն տիրապետում համարողական արհեստին, այդ պատճառով է որոշել գիրքը թարգմանել, որպեսզի սովորեն և կարողանան իրենց գործերը կատարել: Հույս ունի, որ եթե սիրով և ուշադրությամբ ընթերցեն, եղած դժվարությունը կհաղթահարեն. *«Եւ մանաւանդ զի աշխարհականաւ ոճիւ է շարագրեցեալ առ ի բառնալ զպատճառս ծուլից և պարսաւաբանից, որք եթէ մի անգամ*

¹ Մանրամասն տե՛ս Պ. Մ. Պողոսյան, Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքները, II, Եր., 1991, էջ 218-219, Գ. Բ. Ջահուկյան, Ֆ. Հ. Խլդաթյան, Հայոց լեզվի ոճաբանություն, Եր., 2007, էջ 19, Լ. Եզեկյան, Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Եր., 2007, էջ 12-13:

սիրով և ուշադրությամբ ընթերնուցուն զսա, զբնասս դժուարութիւնս համարողութեան գերազանցեցեն»²: Թարգմանիչը ոչ միայն բացատրում է համարողության արհեստի գաղտնիքները, այլև տարբեր գործողությունների միջև ներքին կապ է տեսնում և կարծես ընթերցողների մեջ ձգտում արթնացնում, որ հաջորդող բաժինը ևս յուրացնեն, ինչպես՝ *Բայց էս փորձս էլ հեշտ կարեմք անել, երբ որ հանելն ուսանիմք* (ԱՀ, էջ 17), *Բայց յառաջ, քանթե՞ սկսանիմք բազմացնել, հարկաւոր է, որ գիտենամք Պիթագորասի աղիւսակն, որ հեշտ լինի գործն* (ԱՀ, 32), *Ինչ որ մինչև հիմիկս գրեցինք երեքի կանոնին համար, թէ որ լաւ հասկանամք, ընկերութեան կանոնն էլ հեշտ գործ կածեմք, գերայ սա առանց նորա չի լինիր* (ԱՀ, 115): Երբեմն կարծես խոսում է ընթերցողների հետ, օրինակ, նրան անհանգստացնում է այն իրողությունը, որ չեն կարող բացատրված գործողությունները կիրառել, որովհետև բաժանումը դեռ չեն սովորել, և ուզում է անմիջապես դա էլ մեկնաբանել. *«Բայց դժուար է զայս փորձս գործածելն, քանի որ զբաժանելն չենք ուսեր: Էնտոր համար չերկարեմք, հիմիկս թողումք»* (ԱՀ, 50-51): Թարգմանիչ-ընթերցող կապն ավելի է ամրապնդվում, երբ օգտագործվում են թերի նախադասություններ, որոնցում ենթական բացակայում է, սակայն մտովի հնարավոր է վերակազմել, արդյունքում կարծես նկատելի են խոսողը, օրինակ՝ *....թէ որ բարդեմք այն երկու կորած տինարին....* (ԱՀ, 100), խոսակիցը՝ *....և այս յայտնի կու լինի, թէ որ զմնացած թվերն ամէն մէկ տեղ բարդես և առաջնովն բաժանես....* (ԱՀ, 120-121) և այլն: Ինչպես «Արհեստ համարողութեան» երկի լեզվում, «Գանձ....»-ում ևս հեղինակի և ընթերցողների միջև որոշակի անմիջականություն ենք նկատում: Ղ. Վանանդեցին նույնպես օգտագործում է թերի նախադասություններ՝ դիմելով ընթերցողներին, օրինակ՝ *Երբ Մարդամու չուխայ բերես....*⁴, *Այս ապրիշումի գօմրուկն թէ փող ունիս, փող կու տաս, թէ չէ, քսանէն մին*

² Արհեստ համարողութեան ամբողջ և կատարեալ, ի Մարչիլեայ, 1675, Առաջաբանութիւն գրգոյս: Հետայսու բոլոր օրինակները և մեջբերումները **բնագրային ուղղագրությամբ** բերվելու են այս աղբյուրից, որը պայմանականորեն կանվանվի ԱՀ: Օրինակների կողքին կնշվեն դրանց էջերը:

³ Տրված է բնագրային ուղղագրությամբ:

⁴ Գանձ չափոյ, կշռոյ, թւոյ և դրամից բոլոր աշխարհի, Յամստէրդամ, 1699, էջ 38: Հետայսու բոլոր օրինակները և մեջբերումները **բնագրային ուղղագրությամբ** բերվելու են այս աղբյուրից, որը պայմանականորեն կանվանվի Գ: Օրինակների կողքին կնշվեն դրանց էջերը:

ապրանք կու տաս (Գ, 38), Առաջին տեղումն գրե այն թիվն.... (Գ, 69), Յառաջ ասա'.... (Գ, 73), Յետոյ արա', որպէս հրամայէ քեզ Երեքի կանոնն (Գ, 74) և այլն, նաև իր անունից մեկնաբանություններ կատարում՝ Պիտի բազմացնենք մին զմնով.... (Գ, 69), Առաջին համարքով երկրորդն բաժանենք (Գ, 69), Քեզ օրինակ (Գ, 70, 72) և այլն: Դարձյալ նկատելի են խոստովը՝ Ղ. Վանանդեցին, խոսակիցը՝ ընթերցողը, ում դիմում է հեղինակը շարադրանքի ընթացքում: Այնպիսի տպավորություն է ստեղծվում, ասես մի հետաքրքիր գիտական գրույց է ծավալվում հեղինակի և ընթերցողների միջև:

Վերոհիշյալ երկերում խոսքը համեմված է տարբեր մտահոգություններով և անհանգստություններով: «Արիեստ համարողութեան» գրքում թարգմանիչն ամեն ինչ ցանկանում է անել, որպեսզի ընթերցողի համար համարողական արիեստի տարբեր իրողություններն ըմբռնելն ավելի դյուրին լինի. «Բայց առաջ, քան թէ սկսնումք բաժանել, հարկաւոր է, որ գիտենամք զայս աղիւսակս, որ հեշտ իմանամք, թէ մէկ բաժանող թիւ մի մէկ բաժանելու թվի միջումըն քանի անգամ կու գտվի» (ԱՀ, 17): «Գանձ....»-ի հեղինակը ևս անհանգստանում է, մտահոգվում՝ ցանկանալով, որ ընթերցողը լավ յուրացնի իր բացատրածը, ինչպես՝ Ուստի լաւ իմացի՛ր, որ առաջին և երրորդ համարքն մին բաբաթ իբրին այ.... (Գ, 68), Բայց զգուշանալ պարտիմք վասն գրելոյ.... (Գ, 68-69) և այլն, դարձյալ փորձում է ընթերցողի մեջ սովորելու ձգտում արթնացնել. «Ով որ լաւ իմանայ և հասկանայ Երեքի կանոնն, նորա շատ հեշտ այ Ընկերութեան կանոնն բանացնել....» (Գ, 75-76):

«Արիեստ համարողութեան» երկի լեզվում որոշիչները հիմնականում արտահայտվում են դերբայներով, որը բխում է երկի բովանդակությունից, օրինակ՝ բարդելու թվերն (ԱՀ, 16), բազմացնող թվովն (ԱՀ, 49), բաժանող թիւն (ԱՀ, 53, 54) և այլն: Ածականով, այլ խոսքի մասով արտահայտված որոշիչները շատ քիչ են և ոճական որևէ արժեք երկի լեզվին հիմնականում չեն հաղորդում: Ինչպես նկատում ենք, թարգմանչի համար գիրքը թանկ է, քանի որ նա շատ գեղեցիկ է արտահայտվում՝ այն անվանելով պիտանացու և շահաւէտ գրգուկս համարողութեան (ԱՀ, 145), իսկ ընթերցողներին՝ զվայելօղս սորին (ԱՀ, Առաջ. գրգոյս): Ի տարբերություն «Արիեստ համարողութեան» երկի՝ «Գանձ....»-ում հանդիպում են նաև բնութագրություններ, որոնցում Ղ. Վանանդեցին օգտագործում է զանազան որոշիչներ՝ դրանց միջոցով փորձելով ներկայացնել տարբեր ազգերի մարդկանց, նրանց առանձնահատկությունները, ինչպես՝ Զգեստութ՝ փրանցիզն է՝ փոփոխական, ալեմանն՝ հետևող, իտալիանն՝ խեղճ, սպանիոյն՝ փառամուր, ինգլիզն՝ պսպղուն (Գ, 51), Կերակրով փրանցիզն է՝ նագուր, ալեմանն՝ խմող, իտալիանն՝ զգաստ, սպանիոյն՝ փոքրակեր,

ինգլիզն՝ շռայլ (Գ, 51) և այլն: Ղ. Վանանդեցին դիմում է նաև համեմատությունների, օրինակ՝ *Ալեմանն է՝ արջ, ֆրանցիզն՝ արծիւ, իտալիանն՝ աղուէս, սպանիոլն՝ փիւ*, *ինգլիզն՝ առիւծ* (Գ, 51): Երբեմն հեղինակը խոսքը հարստացնում է գեղարվեստական տարրերով, օրինակ, երեքի կանոնի բացատրությունը նա սկսում է փոքրիկ բանաստեղծությամբ՝ *Երեքի կանոնն է՝ անսխալելի, // բանասիրաց յոյժ ցանկալի, // արհեստաւորաց է՝ պիտանի // և ամենայն գովութեանց արժանի, // զի երեքդղի առասան է՝ անխզելի* (Գ, 67-68): Ինչպես նկատում ենք, բանաստեղծությունը հանգավորված է և կարծես փոքրիկ խաղիկ լինի:

«Պարզաբանութիւն հոգենուագ սաղմոսացն Դաւթի մարգարէին» (1687)⁵ գրքի լեզվական ոճը գեղարվեստականն է, որի հիմնական հատկանիշներն են խոսքի պատկերավորությունը, հուզականությունը, արտահայտչականությունը: Այս ոճում շատ կարևոր է գեղագիտական գործառնությունը: Երկի լեզուն հարուստ է ոճավորման տարրեր միջոցներով, որը պայմանավորված է դրա բովանդակությամբ: Կարևոր է այն հանգամանքը, որ նախ և առաջ Սաղմոսարանը շատ հարուստ է գեղարվեստական տարրերով: Ընթերցողները որոշ սաղմոսներ համարում են գեղարվեստական առանձին փոքրածավալ ստեղծագործություններ: Հովհ. Հովսեփը տարբեր պատկերներ, ոճավորման տարրեր երբեմն սաղմոսներից է վերցնում՝ աշխարհաբար պարզաբանելով, լրացումներ կատարելով և հարստացնելով⁶: Գրքի լեզուն դառնում է առավել պատկերավոր, տպավորիչ, քանի որ միավորվում են սաղմոսներում եղած և մեկնաբանողի հավելած ոճավորման միջոցները, որոնց կանդրադառնանք ստորև:

⁵ Պարզաբանութիւն հոգենուագ սաղմոսացն Դաւթի մարգարէին, Վենետիկ, 1687: Հետայսու բոլոր օրինակները և մեջբերումները **բնագրային ուղղագրությամբ** բերվելու են այս աղբյուրից, որը պայմանականորեն կանվանվի Պ: Օրինակների կողքին կնշվեն դրանց էջերը:

⁶ Հմմտ. սաղմոս՝ *Որոտաց Տէր յերկնից, և բարձրեալն ետ զձայն իւր իկարկուտ և իկայծակունս հուր* (Պ, 75), պարզաբանություն՝ *Այսինքն, Տէր Աստուած յերկնից որոտաց և զաշխարհս սասանեցոյց, և նոյն ինքն Աստուած, որ բարձր է, քան զերկինս, կարկտով և կրակի կայծակներով ձայն տուեց և զերկիրս դողացոյց: Դարձեալ, Տէր Աստուած առաքելոց բերանովն յայտնեաց զաւետարանական ճշմարտութիւն՝ իբրև գորոտումն, և զհրեայս և զհեթանոսս սասանեցոյց, և բարձրեալն Աստուած զհիւր ձայնն իբր զառաքելական քարոզութիւն կարկտի նման թափեց իվերայ երկրի և զհիւր սիրոյ կայծակներն բորբոքեց ի սիրտս հաւատացելոց* (Պ, 75-76) և այլն:

«Պարզաբանություն....» երկի լեզվին **մակդիրները** տարբեր նրբերանգներ են հաղորդում՝ արտահայտելով նաև հեղինակի վերաբերմունքը, օրինակ՝ *սուրբ և երկնային լեռներ* (Պ, 21), *լուսակազմ արքայութեան* (Պ, 117), *երանական տեսութեամբն* (Պ, 220), *երկնային բնակարան* (Պ, 221), *փրկական խօսքերդ* (Պ, 230), *մեծապայծառ աւետեօք* (Պ, 655), *յարգանտէ իւրմէ կուսականէ* (Պ, 656), *ամէնօրհնեալ սրբուհի* (Պ, 832), *զքաղցրանուագ և զհոգեյորդոր պարզաբանութիւնս* (Պ, 839) և այլն: Երկի լեզվում **համեմատություններ** ևս հաճախ են կիրառվում: Հովի. Հովվը առարկայի կամ երևույթի նկարագրությունը փորձում է ավելի տպավորիչ դարձնել՝ համադրելով նման այլ առարկայի կամ երևույթի հետ, օրինակ՝ *....ճանաչեց, որ մարդոյս կեանքն խոտի նման այսօր կայ և ի վաղին կուշորանայ և դաշտի ծաղկի նման առաւօտն կուերևի և իրիկունն կութարշամի* (Պ, 540), *....և զիմ մարմինս փուլ ածեց, ինչպէս մէկ մարդ մի, որ մէկ տուն քակէ, և ես այնպէս դարձայ, ինչպէս ջուլահակի հինուածքն, որ մօտեցած լինի ի կտրվիլ* (Պ, 568) և այլն: Հանդիպում են հետաքրքիր **փոխաբերություններ**, որոնք խոսքին խորը պատկերավորություն են հաղորդում, օրինակ՝ *բանից և քարոգութեանց տերնն* (Պ, 14), *պատժի և պատուհասի քամին* (Պ, 14), *սիրոյ կայծակներն* (Պ, 76), *մահուան շուաքների միջումն* (Պ, 115), *նեղութեան և փորձութեան ճպոտտվն* (Պ, 116) և այլն:

Բնության նկարագրությունը ծառայում է հեղինակի մտքերի, գգացմունքների արտահայտմանը՝ ամբողջացնելով նաև կերպարները, նրանց հույզերը և բնավորությունը: «Պարզաբանություն....» երկի լեզվում հանդիպում են նաև **բնության նկարագրություններ (բնանկարներ)**, օրինակ՝ *Այսինքն, ծովի ջրերի խորությունքն և անդունդքն զգեստի նման ծածկոց և վերարկու է՝ երկրիս, և աստուածային հրամանաւն ծովի միջի եղած բարձր բարձր լեռներին վերայ ջուրն կուկանգնի, ինչպէս....ի ժամանակս ջրհեղեղին....երկրիս սարերին վերայ ջուրն կանգնած էր* (Պ, 544), *Այսինքն, կու ելանեն ծովի ջրերն և սարերի նման կու բարձրանան և կու իջանեն ի վայր և դաշտի նման կուցածանան և կու հանդարտին իւրեանց տեղումն....* (Պ, 545) և այլն:

Թեև **կրկնությունները** հատուկ են չափածոյին, դրանք գործածվում են նաև արձակ ստեղծագործություններում: Երկում սաղմոսների մեկնաբանությունը սկսվում է *այսինքն* բառով՝ ձևավորելով նույնասկիզբ նախադասություններ և երկի լեզուն նաև այս առումով տպավորիչ դարձնելով, ինչպէս՝ *Այսինքն, և ես նոցա....* (Պ, 61), *Այսինքն, զանազան մատաղներ....* (Պ, 408), *Այսինքն, խոնարհեցուր և ցածացուր....* (Պ, 457) և այլն: *Առաջաբանութիւն Գրգոյս* հատվածում Հովհաննես Հովվն **աստիճանավորման միջոցով** ընդգծում է երկն ընթերցելու կարևորությունը. *«Զի սովաւ կրթիմք ի հաւատս, ի յիրաւունս, ի*

դատողություն: Սովառ ուսանիմք զսէր, զբարութիւն, զարքութիւն, զյոյս, զանխակալութիւն, զհամբերութիւն և զերկայնամտութիւն» (Պ, 6):

Երկի լեզվին բնորոշ է **հոմանիշներ**ի համատեղ գործածությունը, օրինակ՝ *այդ անմիտ և խելառ մարդիքդ* (Պ, 17), *նեղացնող և վշտացնող մարդիքն* (Պ, 21), *չար և անխղճմտանք մարդկանց* (Պ, 111), *կանանչ և դալար տեղ* (Պ, 115), *անօրէն և չարագործ մարդիքն* (Պ, 120), *քո գութն և քո ողորմութիւնն* (Պ, 120), *պիղծ և աղտեղի է և սուրբ չէ* (Պ, 221) և այլն: Ինչպես նկատում ենք, երկի լեզվում հոմանիշները համատեղ գործածությամբ բարդություններ են կազմում՝ խոսքն ավելի արտահայտիչ դարձնելով, նաև ընդգծելով հեղինակի վերաբերմունքը:

Դարձվածքները խոսքին հաղորդում են պատկերավորություն, տարաբնույթ երանգավորումներ, նաև սեղմում են այն դարձնելով ավելի հակիրճ: «Պարզաբանութիւն....» երկի լեզվում դարձվածքներ հաճախ են կիրառվում, ինչպես՝ *....տեսանելով նոցա անմիտ խելքն՝ տնազ կանէ զհրեանք և կու ծիծաղի և աշխարհիս վերայ յամօթ կանէ և կուխայտառակէ* (Պ, 17), *....սիրտդ պինտ բռնէ և համբերէ՛ և ըսպասէ՛ հաստատուն յուսով քո աստուծոյդ, մինչև որ քեզ ճար անէ և ողորմի* (Պ, 130), *....գառնէրդ, որ ինձ մատաղ կանես....* (Պ, 255), *....լսէ՛ ինձ, ո՛վ ժողովուրդ իմ....ալա նջ դիր, ո՛վ Իսրայել....* (Պ, 255) և այլն, հանդիպում են նաև բարբառներում գործածվող դարձվածքներ, ինչպես՝ *....թէ՛ ծովում և թէ՛ ցամաքում կուշարծին և դիրուր կգան՝* (Պ, 363) և այլն: Հետաքրքիր է այն իրողությունը, որ նույն նախադասության մեջ կարելի է տեսնել ոչ միայն գործածված դարձվածքը, այլև դրա իմաստը կամ մոտ իմաստն արտահայտող բառը. հստակեցնենք վերոհիշյալ օրինակների հիման վրա՝ *տնազ կանէ-կու ծիծաղի* (Պ, 17), *յամօթ կանէ-կուխայտառակէ* (Պ, 17), *սիրտդ պինտ բռնէ- համբերէ* (Պ, 130), *լսէ՛-ալա՛ նջ դիր* (Պ, 255), *կուշարծին-դիրուր կգան* (Պ, 363) և այլն: Հանդիպում են նաև դարձվածային հոմանիշներ, օրինակ՝ *ականջ անել* (50)-*ականջ դնել* (64), *ամօթ զգեցուցանեմ* (Պ, 691)-*յամօթ կրել* (Պ, 209, վերջինը վկայված չէ հայերենի դարձվածաբանական բառարաններում), *գլխակոր դառնալ* (Պ, 368)-*գլխակոր լինիլ* (Պ, 371, 518) և այլն: Կարելի է կազմել նաև միևնույն բաղադրիչով դարձվածային շարքեր՝ *յամօթ/ամօթ անել-ամօթ լինել-ամօթ զգեցուցանել-յամօթ կրել, ծաղր անել-ծաղր դառնալ, կոտոր ընկնել-կոտոր ձգել, տնազ շինել-տնազ դառնալ, տնազատել անել-*

⁷ *Դիրուր* բառը հանդիպում ենք նաև բարբառային հետևյալ տարբերակներով՝ *Նոր Զուղա՛ դիրար, Մարաղա՛ տ(յ)ուրուր, Ղարաբաղ՛ տյուրուն*: Գործածվում է *գալ* բաղադրիչով կապակցության մեջ՝ նշանակելով 1. Շարժվել, երեքալ: 2. Շտապել, աճապարել, նաև *տալ* բաղադրիչով՝ շարժել: Տե՛ս ՀԼԲԲ, հ. 1, էջ 336:

տնազատեղ դառնալ և այլն: Երկի լեզվին մեծ պատկերավորություն են հաղորդում նաև այն դարձվածքները, որոնք հայերենի դարձվածաբանական բառարաններում վկայված չեն, օրինակ՝ *կոտր ձգել* (Պ, 83, 380 և այլն), *կոտր ընկնել* (Պ, 119-120), *յաջող գալ* (Պ, 13), *տնազատեղ անել* (Պ, 182, 465) և այլն:

Երբեմն պարզաբանողի խոսքը դառնում է քնարական, շատ հուզիչ, անգամ ողբերգական, քանի որ նկարագրվում են վիշտը, տառապանքը, ինչպես՝ *....և հոգիս սաստիկ տխրութեան մէջ է, և միտքս և կամքս խիստ աղմկեր և շփոթեր է....* (Պ, 30), *....շուտով հասի՛ր ինձ ի թիկունս և ինձ ընկերութի՛ւն արա իմ ամէն նեղութեան և չարչարանաց միջումն* (Պ, 364), *....էլա գնաց և հեռացաւ ինձանից իմ հոգիս, և զիմ մարմինս փուլ ածեց....* (Պ, 568) և այլն: Բայց մեկնիչը նաև խոր հուզմունքով երախտապարտ է տիրոջը, ինչպես՝ *....բայց ես ամենևին քեզանէ զիմ յոյսս չի կտրեցի, գէրէ դու իմ օգնականն ես, դու իմ փառաւորիչն ես....* (Պ, 21), *....ա՛հ, թէ ո՛ր չափ շնորհակալ ենք քեզանէ, Տէր Աստուած....* (Պ, 29) և այլն: Երկի լեզվին քնարականություն են հաղորդում նաև նրանում առկա բանաստեղծությունները: Նահապետ Ագուլեցու հեղինակած *Բ թուին հազար հարիւրեկի....* (Պ, 3-4) առաջաբան-բանաստեղծությունը և *Ես նահապետ գայս ասացեալ....* վերջաբան-բանաստեղծությունը (Պ, 838) հանգավորված են. առաջինի բոլոր տողերը վերջանում են *ի-ով*, երկրորդինը՝ *էալ-ով*: Այսպիսով, Նահապետ Ագուլեցին դիմել է հանգավորմանը՝ բանաստեղծական կոտ կառուցվածք ստանալու համար: Հետաքրքիր է, որ առաջինում նա գեղարվեստական ճանապարհով որոշ տեղեկություններ է հաղորդում գրքի ստեղծման հանգամանքների մասին: Այն շատ պատկերավոր է և հուզական երանգներով լի, ինչպես՝ *....հասոյց իվերջ զիդն իմ բարի, // Որով քաղցրեալ ըն կերակրի // և ծարաւին արբուցանի, // մեղաւորաց յոյս պատրաստի, // տրտմեցելոց սիրտըն բերկրի....* (Պ, 3): Երկրորդում տպավորիչ կերպով ամփոփում է կատարված աշխատանքը, ինչպես՝ *Ուրախութեամբ գրուռն արկեալ, // մինչև ի վերջըն հասուցեալ: // Քանիցս անգամ դառնագունեալ, // բան դժուարին ի սմա գտեալ....* (Պ, 838): Երկի լեզվին քնարական երանգ են հաղորդում նաև նրա անբաժանելի մասը կազմող մի քանի աղոթքները (Պ, 93, 183 և այլն):

Այսպիսով, ի տարբերություն «Արիեստ համարողության» և «Գանձ....» երկերի՝ «Պարզաբանութիւն....» գրքի լեզվի ոճը գեղարվեստականն է՝ պատկերավոր մտածողության հիմքով, որը, ինչպես նշել ենք, պայմանավորված է դրա բովանդակությամբ: Այստեղ հանդիպում են պատկերավորման, արտահայտչական տարբեր միջոցներ, քնարական տարրեր՝ ցույց տալով, որ վաղ աշխարհաբարը ևս գերծ չէ գեղարվեստականության, զգացմունքայնության արտահայտման ոճական տարաբնույթ եղանակներից:

Թ. Պողոսյան

**17-րդ դարի աշխարհաբար առաջին տպագիր գրքերի լեզվի
ոճական բնութագիրը
Ամփոփում**

Սույն հոդվածը նվիրված է 17-րդ դարի աշխարհաբար առաջին տպագիր գրքերի լեզվի ոճական բնութագրին: «Արհեստ համարողութեան» (1675) և «Գանձ չափոյ, կշռոյ, թւոյ և դրամից բոլոր աշխարհի» (1699) երկերի լեզուն ոճական գունավորման առումով համեմատաբար չեզոք է: Հաշվի առնելով դրանց լեզվին բնորոշ մի շարք առանձնահատկություններ՝ հարկ է ընդգծել, որ այս գրքերի լեզվական ոճը մոտենում է ներկայիս ըմբռնմամբ գիտական ոճին: Միաժամանակ, թեև լեզվի պատկերավորման և արտահայտչական միջոցներ այստեղ հիմնականում չեն կիրառվում, երբեմն հանդիպում են ոճական որոշ իրողություններ, որոնք խոսքը պատկերավոր են դարձնում՝ զգացմունքային տարբեր նրբերանգներ հաղորդելով: Ի տարբերություն այս երկերի՝ «Պարգաբանութիւն հոգեւնուագ սաղմոսացն Դաւթի մարգարէին» (1687) գրքի լեզվական ոճը գեղարվեստական է՝ պատկերավոր մտածողության հիմքով: Երկի լեզուն հարուստ է պատկերավորման և արտահայտչական տարբեր միջոցներով, որը պայմանավորված է գրքի բովանդակությամբ: Դրանց գործածությունը ցույց է տալիս, որ վաղ աշխարհաբարին ևս բնորոշ են եղել գեղարվեստականության, հուզականության արտահայտման ոճական տարբեր եղանակները:

Т. Погосян

**Стилистическая характеристика языка первых напечатанных
на ашхарабаре книг
XVII века
Резюме**

Данная статья посвящена стилистической характеристике языка первых книг, напечатанных на ашхарабаре XVII века. В языке «Ремесло сосчитования» (1675) и «Сокровища меры, веса, чисел и денег всего мира» (1699) используются сравнительно нейтральные стилистические средства выразительности. Несмотря на это, в тексте нами были замечены некоторые стилистические явления, которые делают речь образной и эмоционально окрашенной. В отличие от этих сочинений, стиль книги «Пояснение духовных псалмов пророка Давида» (1687) – художественный. Язык данного сочинения богат различными образными и выразительными средствами, что обусловлено содержанием книги. Использование этих стилистических средств показывает, что

раннему ашхарабару тоже были свойственны различные приемы эмоциональной окраски речи.

T. Poghosyan

**Stylistic description of the first Modern Armenian printed books
of the 17th century**

Summary

The article is devoted to the stylistic examination of the first Modern Armenian printed books. The language of "Craft of Numeration" (1675) and "Treasure of Measure, Weight, Number and Currency of the Whole World" (1699) is relatively neutral from the point of view of the stylistic coloring. Though expressive means mainly are not applied there, some stylistic phenomena are met, which make the speech more descriptive conveying different emotional colors. As compared with these novels, the style of "Clarification of David Prophet's Spiritual Psalms" (1687) is literary with the base of descriptive thinking. The language of this book is rich with expressive means which is connected with its content. Their application shows that different stylistic means also were typical of the Modern Armenian language.